

В. Г. Мазец

**УКЛАД ДЭПУТАТАЎ ВЯРХОЎНАГА САВЕТА БССР
ПЕРШАГА СКЛІКАННЯ Ё ПЕРАМОГУ Ё ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЕ**

Сакратар Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР першага склікання Лазар Еўдакімавіч Папкоў у сваіх успамінах пісаў: “я добра памятаю, як М. І. Калінін пры сустрэчах са мной падчас вайны заўсёды захапляўся гераізмам беларускага народа. Ён казаў, што беларускі народ – гэта слаўны гераічны народ. Беларуская ССР унесла выдатны ўклад у справу разгрому фашызму” [1, арк.9].

Неабходна адзначыць, што і прадстаўнікі вышэйшага заканадаўчага органа рэспублікі – Вярхоўнага Савета – зрабілі вялікі ўклад у набліжэнне Перамогі над нацысцкай Германіяй.

Паводле архіўных дакументаў, 88 дэпутатаў Вярхоўнага Савета БССР, з якімі да мая 1942 г. Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР устанавіў сувязь, змагаліся з ворагам у шэрагах Чырвонай арміі [2, арк. 145 – 145 адв.].

Так, у чэрвені 1941 г. добраахвотна ўступіла ў шэрагі Чырвонай арміі дэпутат Вярхоўнага Савета БССР ад Клімавіцкай сельскай выбарчай акругі Вера Філіпаўна Харланова і, пачаўшы вайну радавым байцом, скончыла яе ў званні капітана. За праяўлены гераізм В.Ф. Харланова была ўзнагароджана ордэнамі: Чырвонай Зоркі, Айчыннай вайны II ступені, Працоўнага Чырвонага Сцяга, а таксама медалямі: “За абарону Ленінграда” і “За перамогу над Германіяй у Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.” [3, с. 84–85].

З 16 ліпеня 1941 года супраць германскіх акупантаў у складзе 79-га палка войскаў НКУС змагаўся дэпутат Вярхоўнага Савета БССР ад Друйскай выбарчай акругі Фядот Паўлавіч Аксёнаў. З 19 ліпеня 1941 г. па 7 сакавіка 1942 г. ён быў камісарам бронецягніка, а пасля гэтага – інструктарам прапаганды пры палітчастцы палка [4, арк. 107]. За ўдзел у баях з германскім фашызмам камандаваннем часці і злучэння быў узнагароджаны ордэнам Айчыннай вайны II ступені, медалём «Партызану Айчыннай вайны» I ступені [5].

Дэпутат ад Гродзенскай Цэнтральнай выбарчай акругі, палкоўнік Іван Барысавіч Пазнякоў з чэрвеня 1941 г. па жнівень 1942 г. узначальваў аддзяленне палітаддзела 3-й арміі па працы сярод войскаў Чырвонай арміі і партызан, а са жніўня 1942 г. па 1944 г. змагаўся ў тыле ў якасці трэцяга сакратара Віцебскага падпольнага абкама КПБ(б). 16 верасня 1943 г. ён быў узнагароджаны ордэнам Баявога Чырвонага Сцяга, 1 студзеня 1944 г. – ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга, а таксама медалямі «Партызану Айчыннай вайны», «За перамогу ў Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.» і «За доблесную працу ў Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.» [6, арк. 453–454].

Прадстаўнікі вышэйшага заканадаўчага органа БССР прынялі актыўны ўдзел у партызанскім руху, у тым ліку як яго арганізатары. Так, дэпутат ад Віцебскай Кагановіцкай акругі П. К. Панамарэнка ўзначаліў створаны 30 мая 1942 г. Цэнтральны штаб партызанскага руху, а дэпутат Чашніцкай выбарчай акругі Пётр Захаравіч Калінін – Беларускі штаб партызанскага руху (БШПР).

Першым намеснікам начальніка БШПР з'яўляўся дэпутат ад Клецкай выбарчай акругі Рыгор Барысавіч Эйдзінаў [3, с. 79]. Дэпутат ад Беластоцкай Слабадскай акругі Мікалай Іванавіч Прохараў у гады Вялікай Айчыннай вайны быў начальнікам спецыяльнай школы БШПР [3, с. 83].

Літаральна з першых дзён вайны актыўна ўключыўся ў барацьбу з нямецка-фашысцкімі захопнікамі дэпутат Вярхоўнага Савета БССР ад Калінкавіцкай выбарчай акругі Фёдар Рыгоравіч Маркаў. У верасні 1941 г. ён узначаліў спецгрупу, у маі 1942 г. – партызанскі атрад імя А. В. Суворова, з лістапада 1942 г. – партызанскую брыгаду імя К. Я. Варашылава. З 16 верасня 1941 г. па 1 лютага 1944 г. партызаны пад камандаваннем Ф. Р. Маркава знішчылі 19 641 нямецкага салдата і афіцэра, быў разгромлены 31 гарнізон ворага, спушчана пад адхон 218 варожых эшалонаў з жывой сілай і тэхнікай, падарваны 21 чыгуначны і 221 шашэйны мост, парэзана 265 км сувязі, 9 км кабеля, знішчаны 21 танк, 60 бронемашын. За гераізм, праяўлены ў змаганні з ворагам, Ф. Р. Маркаў быў удастоены звання Героя Савецкага Саюза, узнагароджаны двума ордэнамі Леніна, ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга, медалямі “Партызану Айчыннай вайны” I і II ступені, “За перамогу над Германіяй у Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.” [3, с. 81–82].

У пачатку Вялікай Айчыннай вайны дэпутат Вярхоўнага Савета ад Целеханскай выбарчай акругі Іван Дзмітрыевіч Ветраў удзельнічаў у падборы і адпраўцы людзей у тыл ворага для арганізацыі падпольнай барацьбы і партызанскага руху. З восені 1941 г. ваяваў з ворагам на Калінінскім і Бранскім франтах, а ў чэрвені 1942 г. быў адкліканы з дзеючай арміі ў распаджэнне ЦК КП(б)Б і БШПР. Са жніўня 1943 г. І. Д. Ветраў узначаліў Палескае партызанскае злучэнне [3, с. 85–86].

Дэпутат Вярхоўнага Савета БССР ад Бараўлянскай выбарчай акругі Якім Аляксандравіч Жылянін з пачаткам Вялікай Айчыннай вайны быў прызначаны ўпаўнаважаным Эвакуацыйнай рады пры СНК СССР, а з красавіка 1942 г. удзельнічаў у арганізацыі партызанскага руху ў Віцебскай вобласці [3, с. 60].

Адным з кіраўнікоў партызанскага руху ў Віцебскай вобласці ў гады Вялікай Айчыннай вайны быў дэпутат ад Грозаўскай выбарчай акругі Мікалай Арцёмавіч Рашэтнікаў.

Гераічна змагаўся з фашыстамі ў тыле ворага дэпутат ад Краснапольскай выбарчай акругі Касьян Яўстаф’евіч Баброў.

У “Справаздачы за праведзеную працу падчас Айчыннай вайны”, накіраванай у Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР, ён адзначаў:

“Я, Дэпутат, знаходзіўся 12 верасня 1941 г. да 29 верасня 1943 г. у тыле ворага. З кастрычніка месяца 1941 г. па сакавік месяц 1943 г. быў начальнікам Касцюковіцкага партызанскага атрада. З сакавіка месяца 1943 г. па 29 верасня 1943 г. быў камісарам партызанскага атрада за Савецкую Беларусь, які дзейнічаў на тэрыторыі Магілёўскай вобласці” [4, арк. 335]. У справаздачы былі паказаны вынікі барацьбы партызан Магілёўшчыны супраць акупантаў з верасня 1941 г. па верасень 1943 г.:

“1) Пушчана пад адхон воінскіх нямецкіх эшалонаў, якія ішлі на фронт – 28.

2) Разбіта паравозаў – 25, пашкоджана – 3

3) Разбіта вагонаў – 223, з іх класных – 10

4) Разбіта платформаў – 64

5) Забіта нямецкіх салдат і афіцэраў – 1341, паранена салдат і афіцэраў – 64

6) Разбіта і спалена аўтамашын – 33

7) Разбіта танкаў у эшалонах – 31

8) Разбіта вагонаў з боепрыпасамі і авіябомбамі – 43

9) Захоплена ў палон – 42 паліцэйскіх, з іх як заўзятых фашыстаў расстраляна – 18.

10) Разгромлена 9 гітлераўскіх гарнізонаў” [4, арк. 336 адв.–337].

Касьян Яўстаф’евіч адзначаў, што партызанскі атрад, які змагаўся ў Касцюковіцкім раёне, быў узброены “выключна за кошт трафейнай зброі”. Партызаны ў баях здабылі 9 ручных кулямётаў, 1 станковы кулямёт, 95 вінтовак, 18 тысяч патронаў, 4 аўтаматы, 6 пісталетаў. Акрамя таго, мясцовыя жыхары Касцюковіцкага, Хоцімскага, Калінкавіцкага і Краснапольскага раёнаў збіралі і перадавалі зброю народным мсціўцам, а таксама “самі ішлі са зброяй у руках у партызаны” [4, арк. 337].

Дэпутат Вярхоўнага Савета Беларускай ССР ад Свіслацкай выбарчай акругі, ураджэнец в. Болтрыкі Свіслацкага раёна Мікалай Мікалаевіч Болтрык з пачатку ваенных дзеянняў разам з часцямі Чырвонай арміі адыходзіў у савецкі тыл. Калі прыбыў у Мінск, то з урада нікога не сустрэў, бо ў горадзе ўжо былі немцы. 17 ліпеня 1941 г. вярнуўся ў свой раён і арганізаваў партызанскую групу. У красавіку 1942 г. Мікалай Мікалаевіч Болтрык з групай партызан перабраўся ў Белавежскую пушчу. Там яны ўліліся ў партызанскі атрад капітана Канцадайлава, дзе ён быў камандзірам. Гэтай партызанскай групай за 1942 год пад адхон было пушчана звыш 15 варожых эшалонаў з жывой сілай і тэхнікай [4, арк. 494].

У пачатку траўня 1943 г. група капітана Канцадайлава далучылася да атрада ім. Суворова брыгады “Савецкая Беларусь” Брэсцкага злучэння. М. М. Болтрык адзначаў: “атрадам праведзена вялікая праца, спусчана пад адхон да сотні варожых эшалонаў з жывой сілай і тэхнікай суперніка, знішчана сотні аўтамашын, шмат шашэйных і чыгуначных мастоў. Забіта каля 4-х тысяч гітлераўцаў” [4, арк. 494].

Дэпутат Вярхоўнага Савета БССР ад Лемяшэўскай выбарчай акругі, ураджэнец в. Мерчыцы Жабчыцкага раёна Пінскай вобласці Марк Герасімавіч Піскун 19 мая 1941 г. быў прызваны ў шэрагі РСЧА ў г. Брэсце. З 22 чэрвеня 1941 г. па 26 чэрвеня 1941 г. ён быў у акружэнні, дзе і патрапіў у нямецкі палон. У лагеры ваеннапалонных у г. Бяла-Падляска М. Р. Піскун знаходзіўся да 26 ліпеня 1941 г. і падчас працы на аэрадроме Малашэвічы ўцёк з нямецкага палону. Да 1 жніўня 1942 года ён з групай з 4 чалавек хаваўся на тэрыторыі Жабчыцкага р-на Пінскай вобласці. 1 жніўня 1942 г.

Марк Герасімавіч уступіў у атрад імя Лазо Молатаўскай брыгады Пінскага злучэння. 1 кастрычніка 1943 г. быў пераведзены ў Пінскую партызанскую брыгаду, дзе працаваў упаўнаважаным членам Пінскага падпольнага гаркама КП(б) Беларусі да 30 красавіка 1944 г. М. Г. Піскун праводзіў глыбокую разведку ў Пінску і вобласці, а таксама мэтанакіраваную працу па разлажэнні нямецкіх і мадзьярскіх гарнізонаў. Праведзеная праца мела добры вынік – на бок партызанаў перайшлі 3 мадзьярскія афіцэры і 16 уласаўцаў, а таксама былі захоплены грузавая машына, 2 кулямёты, 3 аўтаматы і 3 вінтоўкі [6, арк. 494 адв.].

У архіўнай даведцы, датаванай 15 снежня 1942 г., адзначалася: усяго было абрана – 475 дэпутатаў, выбыў – 41 дэпутат [7, арк. 146]. Прыведзеныя лічбы – гэта не проста статыстыка. У іх адлюстраваны лёсы людзей – прадстаўнікоў вышэйшага заканадаўчага органа Рэспублікі.

Так, у спісе выбыўшых па стане на снежань 1942 г. у архіўных дакументах значацца 24 дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР: Мікалай Іванавіч Яжоў, Анатоль Андрэевіч Ананьеў, Пётр Якаўлевіч Радноў, Васіль Міхайлавіч Серышаў, Міхаіл Пракопавіч Кавалёў, Аляксей Фёдаравіч Кунцэвіч, Васіль Міхайлавіч Ягадкін, Васіль Бенедыктавіч Якавіцкі, Міхаіл Аляксандравіч Стаяноўскі, Сяргей Іванавіч Марозаў, Аляксей Аляксеевіч Наседкін, Сцяпан Мацвеевіч Раманенка, Яўціхій Кірылавіч Валчкоў, Залман Ісакавіч Каўфман, Дзмітрый Еўдакімавіч Казачонак, Зорух Мееравіч Марошак, Самуіл Іосіфавіч Шліфенсон, Іосіф Канстанцінавіч Вярхоўчык, Уладзімір Іванавіч Дарожка, Павел Аляксеевіч Міхайлец, Іван Сямёнавіч Гардзееў, Іван Васільевіч Германюк, Канстанцін Міхайлавіч Гусеў, Уладзімір Яфімавіч Клімаўскіх [7, арк.147].

На франтах, паводле архіўнай даведкі, да снежня 1942 г. загінулі 10 дэпутатаў Вярхоўнага Савета першага склікання: Мікалай Іванавіч Сіротка, Фёдар Іванавіч Шлыкаў, Адам Міхайлавіч Мацюшка, Барыс Ханонавіч Перачынскі, Аляксей Іванавіч Сакалоў, Павел Антонавіч Куксянок, Ніна Рыгораўна Стасенка, Іван Емяльянавіч Пташкін, Сцяпан Дзмітрыевіч Акімаў і Фёдар Акімавіч Верашчагін [7, арк.147].

Прапаўшымі без вестак лічыліся Яфрэм Іванавіч Гладышаў, Аляксей Герасімавіч Кульган, Марыя Афанасьеўна Чарнышова, Мікіта Паўлавіч Баброў і Аляксей Фёдаравіч Цвяткоў, а памерлымі – Іван Дамінікавіч Луцэвіч, Пелагея Астапаўна Якуш, Сяргей Іванавіч Мальцаў, Карп Цярэнцьевіч Жулеха, Еўдакія Юльянаўна Трафімчук [7, арк.147].

На аснове аналізу архіўных дакументаў і іншых крыніц удалося ўсталяваць, што загінулых і зніклых без вестак дэпутатаў за 1941–1942 гг. было больш, чым у прыведзенай вышэй даведцы.

Так, ужо ў першыя дні вайны загінуў дэпутат ад Старобінскай выбарчай акругі, малодшы лейтэнант 89-га пагранічнага атрада Рыгор Іларыёнавіч Усаценка [8]. Дэпутат ад Суражскай выбарчай акругі Аніскавец Васіль Трафімавіч, “знаходзячыся на фронце ў раёне Клімавічы-Касцюковічы, у жніўні 1941 г. трапіў у акружэнне” [4, арк.139]. Пра далейшы лёс В. Т. Аніскаўца

дадзеных не было выяўлена. Згодна з даведкай загадчыка групы пры ЦК КП(б)Б па вядзенні спраў БШПР Шамецкі, дэпутат Вярхоўнага Савета БССР па Езярышчанскай выбарчай акрузе Рыбікаў Мікалай Абрамавіч “знаходзіўся ў брыгадзе Дз’ячкова з 13.7.1941 г. на пасадзе байца, у снежні 1941 г. расстраляны немцамі”. Апавяшчэнне № ок/316к/23582 было выдадзена жонцы Рыбікавай Еўдакіі Сямёнаўне [9, арк. 154].

Па інфармацыі начальніка аддзела кадрў Беларускага штаба партызанскага руху падпалкоўніка В. Раманава, дэпутат Вярхоўнага Савета БССР па Рудзенскай выбарчай акрузе Анціповіч Іван Васільевіч “знаходзіўся ў партызанскім атрадзе № 208, памёр у студзені 1942 г.” [4, арк.139].

У выніку праведзенага расследавання факта гібелі дэпутата Вярхоўнага Савета БССР па Стайкаўскай выбарчай акрузе Арцімені Марка Аляксандравіча было ўстаноўлена, што “Арціменя ў верасні месяцы 1941 г. сапраўды быў арыштаваны камендантам Гарадзішчанскай паліцыі. Далейшы яго лёс невядомы” [4, арк. 109].

Дэпутат па Лунінецкай выбарчай акрузе, член Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР Усевалад Іванавіч Анісімаў, як сведчаць архіўныя даныя, “да пачатку Вялікай Айчыннай вайны працаваў сакратаром Лунінецкага РК КП(б)Б і як і іншыя таварышы пакінуты ў тыле ў немцаў для арганізацыі партызанскага руху і у жніўні месяцы 1942 г. загінуў” [4, арк.193].

Да канца 1942 г. у змаганні з ворагам загінулі дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР Марк Аляксеевіч Арціменя, Мікалай Іванавіч Бялевіч, Ціхан Піменавіч Бумажкоў, Мікалай Міхайлавіч Быстроў, Аляксандр Кузьміч Волчак, Іван Антонавіч Валынец, Яфрэм Іванавіч Гладышаў, Сямён Андрэевіч Ганчароў, Іван Адамавіч Казакевіч, Аляксандра Дзмітрыеўна Касьяновіч, Яўгенія Карпаўна Кішчанка, Ганна Аляксандраўна Кракоўская, Аляксандр Герасімавіч Кульган, Аляксей Фёдаравіч Кунцэвіч, Мікіта Фёдаравіч Ляжнін, Канстанцін Емяльянавіч Леановіч, Дзмітрый Фёдаравіч Маркін, Адам Міхайлавіч Мацюшка, Павел Іванавіч Мізараў, Іван Федасеевіч Церахаў і інш. [3, с. 135–201].

133 дэпутаты Вярхоўнага Савета Беларускай ССР першага склікання былі эвакуіраваны ў розныя рэспублікі і вобласці СССР і там сваёй працай набліжалі Перамогу. Больш за ўсё дэпутатаў знаходзілася ў Маскве – 45 чалавек, у Саратаўскай вобласці – 14, Куйбышаўскай – 8, Чкалаўскай – 9, Тамбоўскай – 8, Свядлоўскай – 5, Чалябінскай – 5, Новасібірскай – 7, Горкаўскай – 6, Кіраўскай – 4, Пензенскай вобласці – 3, Казахскай ССР – 6, Татарскай АССР – 6. У тылавых раёнах СССР дэпутаты працавалі на наступных пасадах: сакратарамі абкамаў, райкамаў і гаркамаў партыі – 5 чалавек, старшынямі аблвыканкамаў і райвыканкамаў – 2, старшынямі выканкамаў сельсаветаў – 2, майстрамі, брыгадзірамі на заводах і фабрыках – 9, на чыгуначным транспарце на розных кіруючых і гаспадарчых пасадах – 15, у калгасах і саўгасах – 9 [7, арк. 145–145 адв.].

У Прэзідыум Вярхоўнага Савета ад дэпутатаў Вярхоўнага Савета доволі часта паступалі запыты аб тым, у чым заключаліся іх абавязкі, калі яны

эвакуіраваны ў тыл СССР і па сутнасці не мелі сувязі са сваімі выбаршчыкамі. Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР лічыў неабходным параіць дэпутатам Вярхоўнага Савета выконваць свае дэпутацкія абавязкі, зыходзячы з канкрэтных абставін і ўмоў па месцы працы, і звярнуўся 13 студзеня 1943 г. да эвакуіраваных дэпутатаў з лістом-інструкцыяй [6, арк. 294].

У ёй было адзначана, што існуючыя ўмовы выклікаюць неабходнасць устанаўлення сувязі дэпутатаў Вярхоўнага Савета БССР з эвакуіраваным насельніцтвам Беларусі незалежна ад таго, з'яўляюцца яны выбаршчыкамі гэтага дэпутата, ці не з'яўляюцца. Указвалася на неабходнасць аказваць дапамогу эвакуіраванаму насельніцтву Беларусі праз мясцовыя савецкія органы ў іх працаўладкаванні, забеспячэнні жыллём, дапамагаць ва ўстанаўленні пенсій сем'ям загінуўшых на фронце і ў партызанскіх атрадах.

Дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР прапаноўвалася звярнуцца да выбаршчыкаў з артыкуламі аб сваёй працы ў газеце “Савецкая Беларусь”, а таксама па радыёстанцыі “Савецкая Беларусь” [6, арк. 10].

Дэпутат Вярхоўнага Савета БССР ад Лідскай слабадскай выбарчай акругі Іван Дамінікавіч Луцэвіч і дэпутат ад Свержаньскай выбарчай акругі Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч не змагаліся з фашысцкімі акупантамі са зброяй у руках. Але іх творчасць была не менш страшнай для гітлераўцаў, чым удары рэгулярных савецкіх войскаў і партызанскіх атрадаў, кожны з якіх быў важным крокам да вызвалення роднай зямлі і перамогі над смяротным ворагам.

Ужо 24 чэрвеня 1941 г. з'явіўся верш Якуба Коласа на беларускай мове, апублікаваны ў першым ваенным нумары газеты “Правда”, – “Шалёнага пса – на ланцуг!”. “Душою і сэрцам мы з вамі, героі”, “Фашысцкім бандытам”, “На абарону”, “Смерць разбойнікам”, “Абаронцам роднай зямлі”, “Народу-барацьбіту”, “На звера”, “У цяжкую часіну”, “Бацьку Мінаю”, «Байцам камандзірам Чырвонай Арміі», «Помсці» – уся паэзія (127 вершаваных твораў) і проза ваенных гадоў беларускага песняра былі напоўнены болей нявінных ахвяр нацысцкіх злачынцаў, пачуццём нянавісці да захопнікаў і пагарды да здраднікаў, захапленнем подзвігам, верай у непазбежнасць перамогі.

Тое ж можна сказаць і пра творчасць тых гадоў Янкі Купалы: “Беларускім партызанам”, “Дзевяць асінавых колляў”, “Зноў будзем шчасце мець і волю”, “На Гітлера-звера”, “Паўстаў народ”, “Хлопчык і лётчык на вайне”. За твор “Дзевяць асінавых колляў” спадкаемцы ахвяр Халакосту называюць Я. Купалу духоўным праведнікам свету [3, с. 87].

Рэдактарам франтавой газеты “За Савецкую Беларусь” на працягу 1941–1942 гг. працаваў дэпутат Вярхоўнага Савета БССР ад Жабчыцкай выбарчай акругі Міхась Ціханавіч Лынькоў – старшыня Саюза пісьменнікаў Беларусі.

24 чэрвеня 1941 г. пасля бамбардзіроўкі дэпутат ад Мінскай Варашылаўскай выбарчай акругі, народны артыст рэспублікі (з 1968 г.), кампазітар Анатоль Васільевіч Багатыроў разам з жонкай накіраваўся пешшу ў бок

Масквы. Там ён атрымаў прызначэнне ў Свядлоўск на працу ў якасці прафесара і намесніка дырэктара Кансерваторыі па навукавай і навучальнай частцы. Працуючы ў Свядлоўску, А. В. Багатыроў напісаў кантату для хору на словы Джамбула Джабаева “Ленінградцы, дзеці мае!”, песню на словы Янкі Купалы “Беларускім партызанам”, кантату на вершы Пімена Панчанкі “Дарагая мая Беларусь”, а таксама пачаў пісаць патрыятычную оперу “Надзея Дурава”.

3 жніўня 1942 г. ён звярнуўся з лістом да Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Нічыпара Якаўлевіча Наталевіча, у якім ён выказаў просьбу пасадзейнічаць як мага больш хуткаму пераводу з Свядлоўска ў Маскву: “Прабачце, што я турбую Вас у такі суровы час, але я змушаны гэта зрабіць. Больш за год доўжыцца Айчынная вайна з германскім фашызмам, які захапіў нашу родную Беларусь. Усе работнікі навукі і мастацтва ўдзельнічаюць у барацьбе з азвярэлым ворагам нашага народа. Я таксама за гэты час напісаў шэраг твораў на тэксты Коласа, Танка, Панчанкі, Астрэйкі і інш. Акрамя таго, мною вядзецца вялікая праца па кіраўніцтве навукавай дзейнасцю Свядлоўскай кансерваторыі, якая з’яўляецца зараз цэнтральнай кансерваторыяй Саюза” [4, арк. 369].

Анатоль Васільевіч адзначаў: “Мною таксама была аказана значная дапамога эвакуіраваным беларусам у дачыненні да іх уладкавання. Цяпер я атрымаў запрашэнне прыехаць у Маскву для пачатку працы над операй для беларускага опернага тэатра. Але выкліку тэлеграфнага з паметкай «урадавая» я не атрымаў і не магу атрымаць пропускі і квіткі. Не разумею, у чым справа, чаму я аказаўся дагэтуль не выкліканым у Маскву, тады як туды выклікана шмат вядучых работнікаў беларускага мастацтва. Вельмі прашу Вас дапамагчы мне ў атрыманні ўрадавага выкліку і найбольш мэтазгодна гэта зрабіць праз т. Храпчанку ці яго намесніка, праз якіх я атрымаю адпачынак у кансерваторыі” [4, арк.369 адв.]. 10 жніўня 1942 г. у Свядлоўск была накіравана адпаведная тэлеграма СНК БССР з прапановай камандзіраваць у Маскву кампазітара Багатырова [4, арк. 371].

Красамоўным прыкладам самаадданай працы ў глыбокім тыле з’яўляецца дзейнасць дэпутата Вярхоўнага Савета БССР Алены Кірэеўны Жур.

У жніўні 1941 г. А. К. Жур прыйшлося эвакуіравацца ў Саркандскі раён Алма-Ацінскай вобласці Казахстана, дзе яе прызначылі дырэктарам маслазавода. На гэтай пасадзе яна працавала больш за год, а затым перайшла на звыклую і знаёмую ёй партыйную працу. Спачатку яе абралі загадчыцай арганізацыйнага аддзела, а затым сакратаром Саркандскага райкама партыі па кадрах. На гэтай пасадзе яна працавала да вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Была ўзнагароджана ордэнам Айчыннай вайны II ступені, медалямі “За доблесную працу ў Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.”, “За перамогу над Германіяй у Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.” [3, с. 103].

3 7 ліпеня 1941 г. працавала на Саратаўскай тытунёва-махорачнай фабрыцы дэпутат Вярхоўнага Савета БССР ад Гродзенскай Занёманскай акругі

Вера Андрэеўна Ражкоўская. Працу сваю дэпутат Ражкоўская выконвала добрасумленна, пра што сведчыць характарыстыка: “Сваю норму т. Ражкоўская перавыконвае на 120 – 200%” [9, арк. 128].

Дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР набліжалі перамогу над ворагам, не толькі праяўляючы гераізм у ратных справах і працы, але і адлічваючы свае фінансавыя сродкі ў фонд абароны краіны. Так, дэпутат Любчанскай акругі Тарас Андрэевіч Шэйбак 11 чэрвеня 1942 г. у сваім лісце ў Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР адзначаў:

“Грошы высланыя дэпутацкія на суму 2041 руб. 16 к. па паштовым пераводзе ад 25.4.42 г. Прэзідыумам Вярхоўнага Савета БССР атрымаў, аб чым паведамляю.

З гэтай сумы ўнесена адна тысяча руб /1000/ у фонд абароны краіны ў касу 287 стралковага палка НКУС 13 траўня 1942 г.

У наступны раз таксама прашу адлічыць у фонд абароны краіны 50 % з належнай мне сумы” [10, арк. 323].

Значную дапамогу эвакуіраваным у Шырока-Буеракскі раён Саратаўскай вобласці землякам-беларусам аказвала дэпутат Вярхоўнага Савета БССР ад Даманавіцкай выбарчай акругі Яўгенія Іванаўна Сухадольская, якая працавала ў гады вайны загадчыцай Шырока-Буеракскага раённага аддзела народнай адукацыі. У лісце ў Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР яна адзначала:

“На Ваш ліст ад 13 студзеня 1943 г. паведамляю, што сувязь з эвакуіраваным насельніцтвам я маю.

Гарэлік Зэліку з Гомеля па маёй просьбе выдалі валенкі. Сіўцовай з Віцебску – адзенне і ўладкавала на працу. Ясеноўскую з Дрысы і Дашкевіч з Віцебска уладкавала на працу. Аксельрод з Дрыбіна выхлапатала дапамогу па шматсямейнасці. Акрамя беларускага насельніцтва да мяне звяртаецца мясцовае насельніцтва, якому таксама, аказваю праз адпаведныя ўстановы, тую ці іншую дапамогу” [9, арк. 355].

У той час, калі праводзіўся збор сродкаў на будаўніцтва самалётаў і танкаў, яна ўнесла 1 тысячу рублёў і 5 тысяч рублёў аблігацый Дзяржзаймаў. Акрамя таго, 25 ліпеня 1941 г. яна здала ў Шырока-Буеракскую ашчадную касу ў фонд абароны аблігацый дзяржаўнай пазыкі на суму 2500 рублёў [9, арк. 355]. За значны асабісты ўклад ва ўмацаванне абараназдольнасці краіны Яўгенія Іванаўна Сухадольская атрымала тэлеграму ад І.У. Сталіна, якая была надрукавана ў мясцовай газеце “За высокі ўрожай”. У тэлеграме адзначалася:

“Сяло Шырокі-Буерак, Шырока-Буеракскага раёна, Саратаўскай вобласці, таварышу Сухадольскай

Прыміце маё прывітанне і падзяку Чырвонай арміі, таварыш Сухадольская, за Ваш клопат аб бранятанкавых сілах Чырвонай Арміі.

І. Сталін” [9, арк. 350 адв.].

Прэзідыумам Вярхоўнага Савета БССР сярод эвакуіраванага з Беларусі насельніцтва быў арганізаваны збор сродкаў на будаўніцтва для Чырвонай

арміі бронецягнікоў «Савецкая Беларусь». Сродкі прапаноўвалася накіроўваць па адрасе: г. Масква, Гарадская кантора Дзяржбанка, Другі аддзел, Разліковы рахунак 160338 Саўнаркама Беларусі [6, арк. 10].

7 лютага 1943 г. дэпутат Вярхоўнага Савета БССР ад Любаньскай выбарчай акругі Сяргей Цімафеевіч Карпенка ў лісце Сакратару Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Л. Е. Папкову паведамляў: «Беларусы, якія пражываюць на тэрыторыі Вяліка-Марэсьеўскага раёна, прыступілі да збору сродкаў на пабудову бронецягнікоў «Савецкая Беларусь». У нас вельмі вялікая просьба, калі будзе магчымым выпісаць ім газету «Савецкая Беларусь» і высласць яе па адрасе сяло В.-Марэсьева Горкаўскай вобласці» [11, арк. 418].

16 лютага 1943 г. у лісце, накіраваным у Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР, дэпутат ад Дзяржынскай выбарчай аругі Мікалай Сямёнавіч Пашкін, які працаваў у гады Вялікай Айчыннай вайны другім сакратаром Тамбоўскага абкама партыі, паведамляў:

«На Ваш ліст ад 13/1-43 г. пра тое, да чаго павінны зараз зводзіцца абавязкі Дэпутата Вярхоўнай Рады БССР, магу паведаміць, што за ўвесь час вайны я падтрымліваю цесную і непарыўную сувязь з Беларускім народам, г.зн. выконваю тых ўказанні, якія Вы даяце ў сваім лісце.

Мая сувязь з Беларускім народам, незалежна ад таго з'яўляюцца асобныя грамадзяне маімі выбаршчыкамі ці не з'яўляюцца, заключаецца ў паўсядзённых зносінах з эвакуіраваным у нашу вобласць насельніцтвам Беларусі. З першых дзён вайны да мяне прыходзілі і прыходзяць эвакуяваныя грамадзяне Беларусі па розных пытаннях, якія я заўсёды дазваляў і дазваляю.

Пра тое, як гэта адбывалася ў 1941 годзе, добра ведае дэпутат Касцюк Самуіл Сямёнавіч, які быў упаўнаважаным СНК БССР і ЦККП(б)Б па ўладкаванні эвакуіраванага насельніцтва ў нашай вобласці.

Апроч таго, што да мяне прыходзяць працоўныя БССР па розных пытаннях, я сам, раз'язджаючы па гарадах і раёнах вобласці, бываю там, дзе працуюць эвакуіраваныя таварышы, і стараюся дапамагчы ім у працы і побыце.

Трэба сказаць, што ў пераважнай большасці насельніцтва, якое прыбыла з Беларускай ССР, працуе не пакладаючы рук на справу разгрому ворага. Шмат таварышаў працуе на кіруючай партыйнай і савецкай працы, шмат старшыняў калгасаў і г.д. і ў большасці сваёй яны сумленна і добрасумленна выконваюць свае абавязкі.

Добра працуе ў нашай вобласці Віцебскі ігольны завод (дырэктар т. Шапіра), які цалкам прыбыў да нас, гэта дружны добры калектыў і пры забеспячэнні яго матэрыяламі заўсёды спраўляецца з вытворчымі заданнямі.

Адзначыць трэба і наступнае, што ўсе беларусы цудоўныя патрыёты нашай Радзімы і сваёй роднай Беларусі. Яны, знаходзячыся і працуючы ў нашай вобласці, з нецярпеннем чакаюць вызвалення свайго роднага краю і заяўляюць, што ўсе яны паедуць аднаўляць спустошаную фашыстамі Беларусь. Яны заяўляюць – «няхай давядзецца перажыць вялікія цяжкасці, мы іх перанясем, няхай будзем жыць у зямлянках, але родную Беларусь адродзім зноў у квітнеючы і вясёлы край». Такі настрой таварышаў.

Асабіста я, нягледзячы на тое, што ўжо ўнёс значныя сумы на ўзбраенне Чырвонай Арміі, абавязкова прыму ўдзел у зборы сродкаў на будаўніцтва бронецягніка «Савецкая Беларусь» і грошы пералічу на ўказаны Вамі рахунак» [6, арк. 244 – 244 адв.].

Працуючы ў гады вайны старшынёй Чыліцкага сельсавета Чыліцкага раёна Алма-Ацінскай вобласці, дэпутат ад Лоеўскай акругі Залмон Вульфавіч Суржын арганізоўваў сярод эвакуіраваных у Чыліцкі раён беларусаў збор грошай на бронецягнік «Савецкая Беларусь» [9, арк. 381 – 382].

28 сакавіка 1943 г. дэпутат Вярхоўнага Савета БССР Клаўдзія Амосаўна Абушэнка, якая знаходзілася ў эвакуацыі ў г. Куйбышаў, у лісце Л. Е. Папкову паведамляла:

“Пасылаю Вам падпісны ліст, які падпісаўся на будаўніцтва бронецягніка «Савецкая Беларусь».

Сабраныя грошы перакладзеныя паводле Вашага ўказання на рахунак № 160338” [4, арк. 5].

Такім чынам, дэпутаты Вярхоўнага Савета Беларускай ССР, незалежна ад таго, дзе яны знаходзіліся падчас Вялікай Айчыннай вайны, не шкадуючы сваіх сіл і нават жыцця, рабілі ўсё магчымае, каб наблізіць Перамогу над ненавісным ворагам, які жадаў захапіць нашу зямлю.

ЛІТАРАТУРА

1. НАРБ. – Ф.175. Воп.10. Спр. 9.
2. НАРБ. – Ф. 968. Воп. 1. Спр. 350.
3. Они были первыми. Депутаты Верховного Совета БССР первого созыва = Яны былі першымі. Дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР першага склікання = They were the first. Deputies of the Suprema Council of the BSSR first convocation. – Минск : Белорус. энцикл. имени Петруся Бровки, 2021. – 208 с.
4. НАРБ. – Ф. 968. Воп. 1. Спр. 337.
5. НАРБ. – Ф. 968. Воп. 1. Спр. 349.
6. НАРБ. – Ф. 968. Воп. 1. Спр. 342.
7. НАРБ. – Ф. 968. Воп. 1. Спр. 350.
8. ЦАМО. – Ф. 33. Оп. 563783. Д.4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: nkvd.memo.ru/index.php/Усатенко_Георгий_Илларионович. – Дата доступа: 10.09.2022.
9. НАРБ. – Ф. 968. Воп. 1. Спр. 343.
10. НАРБ. – Ф. 968. Воп. 1. Спр. 345.
11. НАРБ. – Ф. 968. Воп. 1. Спр. 339.